

ЧОГО МИ МОЖЕМО НАВЧИТИСЯ У МАРГАРЕТ ТЕТЧЕР?

13 жовтня Маргарет Тетчер виповнилося б 100 років. Радикальні реформи легендарної “залізної леді”: зниження податків, дерегуляція та приватизація є відповіддю на виклики, з якими стикаються нині країни Європи.

10 Жовтня 2025 | Реформи | Економічна історія | Економічна свобода | Політика і право

АВТОР: КОМАНДА ІЛІ

Маргарет Тетчер обіймала посаду прем'єр-міністра Сполученого Королівства майже дванадцять років, що зробило її прем'єр-міністром з найдовшим перебуванням на посаді у ХХ столітті. Жоден інший політичний лідер ніколи знижував податки, впроваджував дерегуляцію та ініціював приватизацію для реформування розвиненої Держави загального добробуту настільки радикально, як вона.

Сьогодні, коли багато європейських країн стикаються з подібними викликами, виникає питання: які умови дозволили Тетчер здійснити такі далекоглядні реформи? Щоб закласти основу для значних реформ ринкової економіки, необхідно мати **три ключові передумови:**

- 1** ситуація мала стати катастрофічною для значних верств населення,
- 2** вже мав бути закладений інтелектуальний базис – тобто, правильні ідеї мали б поширюватися лідерами громадської думки вже протягом багатьох років,
- 3** лише за таких умов харизматичний політик має шанс.

До того, як Тетчер обійняла посаду, експеримент із «демократичним соціалізмом» мало не довів країну до краю прірви. **Інфляція** злетіла до 27 відсотків, ставка податку для найбагатших досягла 83 відсотків, а ті, хто мав значні доходи від капіталу, отримали максимальну ставку податку в 98 відсотків. Тридцять відсотків працівників працювали на державних підприємствах. У той час як продуктивність праці стагнувала, державний борг продовжував зростати.

У 1979 році **державні субсидії** для переважно збиткових галузей промисловості, таких як гірничодобувна промисловість, становили 4,6 мільярда фунтів стерлінгів (що еквівалентно 29 мільярдам фунтів стерлінгів сьогодні). Зрештою, уряд Великої Британії був змушений звернутися за допомогою до Міжнародного валютного фонду (МВФ), організації, яка зазвичай надає допомогу країнам, що розвиваються. А це було приниженням для гордих британців. Радикальні, комуністичні **профспілки** міцно тримали країну у своїх руках. У 1970-х роках щороку відбувалося понад 2000 страйків, які в середньому коштували майже 13 мільйонів робочих днів, а у 1979 році зросли майже до 30 мільйонів.

Тетчер розуміла, що її місія виходить за рамки декількох реформ – вона була залучена до боротьби ідей. Її біограф Чарльз Мур пише:

L «...Вона не мала інтелектуально впорядкованого чи оригінального розуму. Замість того щоб розвивати власні ідеї, вона була своєрідним «провідником» для ідей інших...» **T**

Ще студенткою, вона була вражена роботою **Фрідріха Августа фон Хайєка «Шлях до рабства»** щодо соціалізму. Прокапіталістичні аналітичні центри, такі як Центр політичних досліджень, Інститут Адама Сміта та **Інститут економічних справ (IEA)**, відіграли вирішальну роль у формуванні її ідей. Як лідер опозиції з 1975 по 1979 рік, Тетчер часто відвідувала заходи IEA та читала публікації аналітичного центру. Саме через IEA вона особисто познайомилася з Фрідріхом Хайєком та Мілтоном Фрідманом.

Після своєї першої перемоги на виборах 1979 року вона віддала належне IEA за створення «клімату громадської думки, який зробив нашу перемогу можливою». Інститут Адама Сміта та його президент Медсен Пірі забезпечили план її реформ, включаючи її масштабну програму приватизації.

САМЕ ЦІ ДВІ ПЕРЕДУМОВИ – ЕКОНОМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ОСНОВА, ЗАКЛАДЕНА АНАЛІТИЧНИМИ ЦЕНТРАМИ – ВІДКРИЛИ ШЛЯХ ДЛЯ ПРИХОДУ ТЕТЧЕР ДО ВЛАДИ. ЇЇ ГОЛОВНИМ ВНЕСКОМ БУЛА ЗДАТНІСТЬ ЗАСВОЮВАТИ ТА ЕФЕКТИВНО ДОНОСИТИ ПРАВИЛЬНІ ІДЕЇ.

Крім того, як і Рональд Рейган та Х. Мілей, вона досягла успіху у зв'язках з громадськістю та саморекламі. Єдиною іншою публічною особою у Великій Британії, яка так само вміло спілкувалася з фотографами та пресою, як Маргарет Тетчер, була принцеса Діана.

Приватизація відіграла вирішальну роль у її другому терміні на посаді.

British Telecom, компанія з 250 000 співробітників, була зареєстрована на фондовій біржі. На той час це було IPO у світі, і два мільйони британців, майже половина з яких ніколи раніше не володіли акціями, придбали акції BT. За часів уряду Тетчер відсоток британців, які володіли акціями, зріс з 7 до 25 відсотків.

Місцеві муніципалітети пропонували орендарям соціальне житло для викупу. Ця політика перетворила один мільйон орендарів на домовласників. Однак у цьому випадку, можливо, було б краще продати це державне житло професійно керованим приватним житловим компаніям або виставити його на фондовій біржі. Успіх приватизації у Великій Британії був настільки вражаючим, що став потужним прикладом для інших країн і спричинив глобальну хвилю приватизації.

У своїй автобіографії Тетчер зізналася, що хотіла б приватизувати ще більше компаній, але додала:

L «...Британія за мого прем'єрства була першою країною, яка змінила напрямок соціалізму. На час моєї відставки державний сектор промисловості скоротився приблизно на 60 відсотків. Приблизно кожен четвертий житель володів акціями. Понад шістьсот тисяч робочих місць перейшли з державного до приватного сектору...» **T**

Їй також можна приписати значний внесок у створення 3,32 мільйона нових робочих місць у Великій Британії між березнем 1983 року та березнем 1990 року. У 1976 році Велика Британія була на межі національного банкрутства; до 1978 року дефіцит бюджету країни становив 4,4% валового національного продукту (порівняно з 2,4% у Німеччині на той час). Десять років по тому, у 1989 році, Велика Британія опублікувала профіцит бюджету у розмірі 1,6 відсотка. Державний борг, який у 1980 році становив 54,6 відсотка ВВП, до 1989 року знизився до 40,1 відсотка.

Відомі економісти-науковці про значення реформ М. Тетчер

Я запитав відомих науковців з Європи, США та Китаю про історичне значення Тетчер як реформатора.

L «...Широкомасштабний комплекс реформ Тетчер в економіці, що була вже настільки дисфункціональною і не мала жодних реальних аналогів у розвиненій промисловій країні. Наприклад, президент Рейган, який також просував реформи вільного ринку, успадкував добре функціонуючу економіку, де Картер вже розпочав дерегуляцію, а ФРС за Волкера була сильним союзником. Існує також багато вражаючих прикладів реформ у країнах, що розвиваються. Те, що зробила Маргарет Тетчер, більшістю вважалося б неможливим; вона взяла стару економіку, яку можна було вважати лише жахливою, і дала їй успішне майбутнє...» **T**

Патрік Мінфорд — британський економіст і професор прикладної економіки в Кардіффській бізнес-школі (макроекономіка), який був економічним радником Маргарет Тетчер.

L «...Ліві демонізують Тетчер за те, що вона показала, що політика вільного ринку працює, чого не можна сказати про соціалістичну політику. Вона залишила Британію в набагато кращому становищі, ніж вона була, коли (Тетчер) вперше обійняла посаду. Коли вона обійняла посаду, членів профспілок було в чотири рази більше, ніж акціонерів. Коли вона залишила посаду, акціями володіло більше людей, ніж було членів профспілок. Велика Британія перейшла від найбільшої кількості днів, витрачених на страйки в Європі, коли вона обійняла посаду, до найменшої кількості днів, втрачених після її звільнення...» **↑**

Медсен Пірі, президент Інституту Адама Сміта в Лондоні.

L «...Коли Маргарет Тетчер обійняла посаду прем'єр-міністра, найвища гранична ставка податку на прибуток у Великій Британії, можливо, перевищувала 90 відсотків, і деякі пишуть не без підстав, що для деяких джерел доходу ставка становила 98 відсотків. Бартер був всюди. Коли вона залишила посаду, найвища ставка становила 40 відсотків. Вона справді значно підвищила ставку податку на додану вартість, але це підвищення було повністю перекрите зниженням ставок податку на прибуток фізичних осіб. Вона повернула слово «Великий» у слово Британія...» **↑**

Професор Артур Б. Лаффер — економіст і був радником Рональда Рейгана. «Крива Лаффера» названа на його честь.

L «...Тетчер показала, що політично можливо зламати владу привілейованих профспілок, які тримали в заручниках цілу країну. Щось подібне зараз відбувається в Аргентині, де політичний клас, включаючи профспілки, був експлуаторами працюючих аргентинців. Мілей відштовхує владу політичного класу так само як Тетчер зробила це з профспілками...» **↑**

Філіп Багус — професор економіки в Університеті короля Хуана Карлоса в Мадриді та автор книги «Ера Мілея».

L «...Щодо кількості людей, які розширили рамки економічної свободи, Ден Сяопін досяг більшого. Кількість реформ, здійснених Лешеком Бальцеровичем чи Вацлавом Клаусом, була більшою. Людвіг Ерхард мав більший довгостроковий вплив. Однак усі інші капіталістичні реформатори зіткнулися з набагато легшим політичним середовищем: спустошення війнами чи комунізм проклали шлях до змін. Тетчер — єдина реформаторка, яка змінила державу, подібну до нашої: розвинену західну соціал-демократію з високою залежністю від соціального забезпечення та інтелектуальним класом, повністю відданим етатизму. У неї також була ще одна унікальна ідея: вона вважала, що вільна економіка є одночасно передумовою та наслідком морального суспільства...» **↑**

Альберто Мінгарді, професор історії політичної думки, Університет IULM у Мілані, Генеральний директор Інституту Бруно Леоні, Мілан.

L «...Тетчер була чудовою лідеркою з правильним уявленням про ринок і свободу. Вона була абсолютною послідовницею Хайєка. Ден Сяопін поділяв багато ідей економічного розвитку з Тетчер. Він розумів, що всього не знає, і тому дозволив людям з низів проводити свої експерименти. Він змінив Китай у правильному напрямку. Але відсутність політичної свободи робить ринково-орієнтовану економічну реформу Ден (Сяопіна) менш стійкою. Саме це ми бачимо сьогодні. У нашу нинішню епоху Мілей з Аргентини є чудовим лідером, якого можна порівняти з Тетчер і Ден Сяопіном понад три десятиліття тому...» **↑**

Вейн Чжан, професор Пекінського університету, Національної школи розвитку, професор економіки кафедри Боя

L «...На жаль, голлівудські продюсери зображували її як неефективну, підлу прем'єр-міністерку 1980-х років. Ми з дружиною жили в Англії в 1980-х роках і на власні очі бачили, як вона скасовувала надмірні правила: наприклад, щоб у Лондоні встановили телефон, знадобилося кілька років. Тепер цього вже немає! Її спадщина включає приватизацію державних підприємств, зменшення задушливого впливу профспілок на економіку та ліквідацію валютного контролю. У своїй книзі «Максими Волл-стріт» я цитую її фразу про роздуту державу загального добробуту: «Проблема полягає в тому, що зрештою у вас закінчуються чужі гроші». Чудовий вислів!...» **↑**

Марк Скоузен, голова кафедри вільного підприємництва імені Доті-Споглі, Університет Чепмена та продюсер FreedomFest

L «...У день, коли Тетчер вперше перемогла на загальних виборах у Великій Британії в 1979 році, мені було 22 роки, і це був один із найщасливіших днів мого тодішнього короткого життя: нарешті ідеї свободи почали мати практичний вплив на політику та реальне життя! Невдовзі цей особистий досвід повторився знову, коли Рональд Рейган став президентом Сполучених Штатів. Однак, хоча їхня консервативна лібертаріанська революція була проривом, який багато зробив для їхніх країн, вона була під сильним впливом монетаризму та мінархізму, щоб мати радикальний та постійний глобальний вплив. Майже півстоліття потому, коли мені було 66 років, я став насправді найщасливішою людиною у світі, коли Хав'єра Мілея було обрано в Аргентині першим лібертаріанським президентом в історії людства з чистим та безкомпромісним посилом, заснованим на австрійській економіці та анархо-капіталізмі, що мало видатний світовий резонанс...» **↑**

Хесус Уерта де Сото, професор політичної економії в Університеті короля Хуана Карлоса в Мадриді.

L «...На початку 1970-х років Велика Британія була хворою людиною Європи. Багато хто навіть вважав цю країну смертельно хворою. Тетчер — один із найвидатніших прикладів у сучасній історії того, що важкі часи не є виправданням для фаталізму, песимізму чи відчаю. Коли рівень проблем підіймається, це також підіймає човни потенційних вирішувачів проблем. Однак це не працює автоматично. Потрібні далекоглядні політичні мислителі з чітким ринково-орієнтованим мисленням. Тетчер переважно посилалася на ідеї **Фрідріха А. фон Хайєка**, що зробило його натхненником британського відродження, яке прийшло з нею. До сьогодні Тетчер є взірцем для реформаторів, щоб повернути західну модель вільного суспільства на правильний шлях...» **↑**

Стефан Кутс, директор з досліджень Кільського інституту світової економіки, професор економіки в Бізнес- та юридичній школі BSP Берлін/Гамбург та голова Товариства Хайєка.

Автор допису: **Райнер Цительманн**, автор бестселерів «**Сила капіталізму**» та «**Як нації долають бідність**».

Переклад статей з англійської: редакція Міжнародного Інституту Свободи (ILI)

Всі аналітичні матеріали Міжнародного Інституту Свободи (ILI) на офіційному вебсайті www.libertyinstitute.org доступні для вільного вивчення, цитування та поширення з релевантним посиланням на джерело.